

283590

Культурно-Історична Бібліотека

під ред. Проф. Д. І. БАГАЛІЯ.

□ □ □ □

Проф. М. Ф. СУМЦОВ.

НАЧЕРК РОЗВИТКУ

УКРАЇНСЬКОЇ

ЛІТЕРАТУРНОЇ

МОВИ

ВИДАВНИЦТВО „СОЮЗ“

Харківського Кредитного Союзу Кооперативів.

1918.

Ціна 1 карб.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БІБЛІОТЕКА

під ред. доц. І. А. ТРАХТЕНБЕРГА.

- А. П. Марковъ.—«Мѣстные финансы».
М. Н. Соколовъ.—«Кредитъ и его роль въ народномъ х-вѣ».
М. Ф. Крамаревскій.—«Мелкій кредитъ и его значеніе».
П. И. Лященко.—«Мелкій кредитъ и сельское хозяйство».
А. С. Векслерчикъ.—«Кооперація и хлѣбная торговля».
А. Н. Анцыферовъ.—«Исторія кредитной коопераціи въ Россіи».
И. М. Хоткевичъ.—«Кооперація въ Галичинѣ».
А. А. Богомоловъ.—«Земство, его значеніе и задачи».
Г. Цыперовичъ.—«Синдикаты и тресты».
І. А. Трахтенбергъ.—«Бумажныя деньги».
Л. Любимовъ.—«Утопичный и научный социализмъ».
А. П. Челинцевъ.—«Состояніе и развитіе русскаго сельскаго хозяйства» (по даннымъ ж.-д. перевозокъ и переписи. 1916 г.).

УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА

під ред. М. А. ПЛЕВАКО при участі спеціальної комісії педагогічної.

В ПЕРШУ ЧЕРГУ МАЮТЬ ВИДАВАТИСЬ:

1. Казки: Українські народні; казки й легенди інших народів слов'янських, західних і східних; казки бр. Грімів, Андерсена, Гауфа, Діккенса, Жюль-Верна, Вільяма Шекспіра та інших.
2. Повісті й оповідання, вірші й байки: Б. Грінченка, Глібова, Гребінки, Франка, Ковальова та інші; Брет-Гарта, М. Твена, Додж, Бічер-Стоу, Кіплінга, Серво, Конне, Гюго, Дікенса, Пруса, Сенкевича, Григоровича, Тургенева, М. Сибіряка, Короленка, Л. Толстого, Чехова.

В ДРУГУ ЧЕРГУ:

3. Біографії й біографічні повісті з життя Шевченка, Глібова, Франка, Грінченка; письменників і великих людей України, Росії й інших країв.
4. Історія й історичні оповідання з життя визначніших людей, про події історії української й всесвітньої.
5. Географія, етнографія й природознавство—оповідання про різні краї, про людей та їх звичаї; описи, подорожі; оповідання з життя звірів, птахів і т. д.—Томсона, Лоні, Г. Робертса, Богданова та інше.

У книгарні „СОЮЗ“ можна дістати:

книжки по УСІМ питанням кооперації і ГАЛУЗЯМ НАУК,
А ТАКОЖ СТАТУТИ кооперативів :: РАХУНКОВІ БЛАНКИ Й
КНИГИ :: КАЛЕНДАРІ.

Адреса видавництва:

Харків, Миколаївська площа, № 9.

Адреса книгарні:

Харків, Московська вулиця, № 18.

ОБЛАСНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР

Харків

Позначка

Кв. №

Ціна

19 г.

ВИДАННЯ ВИДАВНИЦТВА.

ДРУКУЮТЬСЯ Й ГОТУЮТЬСЯ
ДО ДРУКУ ТАКІ КНИЖКИ:

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА

під ред. проф. Д. І. БАГАЛІЯ.

Проф. Д. І. Багалій — «Історія Слободської України» з мапами і малюнками.

Проф. М. Ф. Сумцов — «Історично-етнографічний побут Слободської України».

С. О. Таранушенко — «Мистецтво в Слободській Україні».

А. С. Федоровскій — «Смѣны культуръ на территории Слободской Украины въ доисторическую эпоху».

І. Я. Айзеншток — «Українське відродження у Харкові в 20—40 роках XIX ст.».

Проф. М. Ф. Сумцов — «Начерк розвитку української літературної мови».

Проф. Д. І. Багалій — «Заселення південної України» (Новороссійскаго края).

Проф. Д. І. Багалій — «Український філософ Григорій Савич Сковорода».

О. Д. Татарінова — «Вас. Наз. Каразинъ».

Н. Д. Ладыженская — «Просвѣтительная дѣятельность Харьковскаго Университета».

Е. М. Ивановъ — «Е. С. Гордѣнко».

М. А. Плевако — «Слобожанські письменники — Гулак-Артемовський, Квітка й інші».

Проф. Ө. И. Шмидтъ — «Искусство древней Руси-Украины въ домонгольскій періодъ».

Проф. В. П. Бузескулъ — «Древнѣйшая цивилизація въ Европѣ» (Критско-Микенская культура).

Его же — «Школьное дѣло у древнихъ грековъ» (по новымъ даннымъ).

БІБЛІОТЕКА ПО СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВУ

під ред. проф. А. Н. ЧЕЛІНЦЕВА.

Книжки по суспільній агрономії й господарських коопераціях.
Книжки по економіці, організації й техніці сільського господарства.

В ПЕРШУ ЧЕРГУ БУДУТЬ ВИДАНІ:

Проф. А. В. Палладин — «Життя тварини».

Проф. А. А. Алов — «Сільсько-господарські прилади та машини в дрібному хазяйстві».

Проф. А. Челінцев — «Що може дати сільському хазяйству громадська допомога».

Видавництво має на меті видання книжок по різних питаннях природознавства, щоб поширити їх розповсюдження серед широких мас громадянства.

Культурно-Історична Бібліотека

під ред. Проф. Д. І. БАГАЛІЯ.

□ □ □ □

М. Недосвіден
10. VII. 1918.

Проф. М. Ф. СУМЦОВ.

НАЧЕРК РОЗВИТКУ

УКРАЇНСЬКОЇ

ЛІТЕРАТУРНОЇ

МОВИ

Харківська Бібліотека
283590
Тов. Ж.

Проверено
ЦНБ 1939

64
59

ВИДАВНИЦТВО „СОЮЗ“

Харківського Кредитового Союзу Кооперативів.
1918.

„Печатное Дѣло“
Друкарні
І. Л. Фришберга:

Харьків, Конторська ^{21/23}, Клещевський пер. 3.
Телефон ч. 720.

Полтава, вулиця Котляревського.
Телефон ч. 40.

Надто - Савицький, Кресин
Варто - стійко, Зайвобудова, В. Савицький

Начерк розвитку української літературної мови.

НЕ ТІЛЬКИ в межах України, але далеко по-за ними як раз йде розмова про великий вибух національного й політичного відродження українського народу. В російських і закордонних часописах щодня пішли окремі відділи про те, що робиться на Україні заходами самих тубільців, дивна річ—про нарід, якого ще так недавно не признавали, ставили за ніщо і в нівець обертали; коли ж хто випадково нагадував, що є, мовляв, такий величезний край і численний нарід, з старою слов'янською мовою, з гарною словесністю, то де там!—і слухати ніхто не хотів: такі, сякі, заживають, мовляв, німецькі марки, та й годі. Але без марок, без зайвого прикладу, український нарід прокидається від довгого сну, подібного смерті, і простяга руки до нового поширеного просвітнього, художнього й політичного життя в обставинах свого національного й економічного побуту, як добрий хазяїн на своїй власній землі і в своїй власній хаті.

Нажаль велика перешкода робиться від темноти неосвіченого народу, а також від наукової невідомости інтелігенції що до головної речі в житті кожного історичного народу—до мови, як вона склалась, як живе, які взагалі головні підвалини „літературного язика“, в яких стосунках стоїть сучасна письменність до письменности старої й до сучасних народніх говорів, які відносини історично виробились поміж галузями „русского языка“ і яке становище займа теперішнім часом його українська галузь.

На перший погляд усі ці питання здаються тільки науковими, філологічними, наче б то сухенькими; але вони щодня знов виникають в пресі; з приводу їх йдуть гарячі суперечки майже на кожному зібранні; політичні партії викидають їх поміж головними своїми питаннями.

Очевидно, починають розуміти, більш спочувати, що в цих питаннях криється головна річ усієї національної справи. Від

зрозумілої постанови в житті народньої мови й літератури залежить головна річ, чи жити народові просторо і вільно, чи прийти йому до загину й лагодитись на вічний спочивок на цвинтарі.

старої
Українська літературна мова почалась не вчора і не сто років тому назад, а далеко раніш в сивій старовині. Перші письменники цільнували, щоб писати на церковно-слов'янській мові, взагалі зрозумілій для Руси за старі часи, бо це була мова близького старо-болгарського слов'янського народу; перейшла вона на Русь-Україну в поважаних церковних книгах, була першим „исхождением мудрости“, як прихильно звав ці книги літописець XII віку. Але вже в цю славетну мову заходили часом слова й вирази з рідної мови і незабаром вироблена була своя літературна мова, з чималими наближеннями до побутової мови, мова старої руської письменности, з славнозвісними творами—Літописцю, Словом о Полку Игоря й иншими. Вироблялася ця мова стихійно, без затвердженої мети; тільки в XVI ст. яскраво виринає самостійне літературне завдання, як окрема мета національного життя. О половині XVI віку з'являється переклад Пересопницького євангелія (1556—1561), як сказано в передмові, „з языка болгарського на мову рускую“, в кінці XVII в. (1671) переклад другого євангелія Хорошевського „съ польского языка на речъ русскую“. Таким чином, зовсім ясно виника потреба виділити свою мову, як окрему річ, від старої болгарської мови й від польської. Само собою ясно, що перекладачі не мали спромоги зовсім залишити церковно-слов'янську мову. В перших перекладах такої книги, як Св. Письмо, церковно-слов'янська мова не була зовсім зайвою. Перекладачі нею користуються в дусі рідної мови, пристосовуючи її до рідної фонетики й надаючи багато народніх слів і виразів; все це робилось, як говорив гетьман Ходкевич в передмові до „Учительного Євангелія“ 1568 р., „выразумѣнія ради простыхъ людей“. Правда, обережний Ходкевич не зробив переклада на „простую мову“ через те, що якісь то „мудрые люди, в письмѣ ученые“, налякали його, щоб не вийшло помилки при перекладі „з давныхъ пословиць (це б то слів і виразів) на новые“.

лінійно
Зовсім ясна річ, що в XVI в. люди вже турбувались про наближення літературної мови до народньої мови. Одночасно теж зовсім ясно, що цей потяг до рідного слова в тогочасних

наукових обставинах не міг здійснитися повністю, бо легко сказати „простая мова“—а яка ж це мова, коли вона різно лунала по різних кутках України, коли вона в межах України вже поділялась на різні говори. Думка про народню мову тільки що проснулась і зразу стала на демократичний ґрунт, пильнуючи про широкі верстви народу й загальну його освіту.

Українська літературна мова помалу влаштовувалась в XVII і XVIII віках—в містеріях, інтерлюдіях, хвалебних віршах, сатиричних оповіданнях, церковних промовах. Все більш набіралося в літературній мові народніх слів, виразів, фонетичних прикмет, лексичних засобів. Потрібна була міцна духом талановита людина, щоб осягнути усі дріб'язки мови, глибоко пронятись національним почуттям і підвести нову велику підвалину для літературного будинку. В кінці XVIII в. така талановита людина вийшла з глибини народу—це був Котляревський—батько нової української письменности.

Котляревський вбрав у себе українську мову й світогляд і переробив впливи життя й словесности в одно ціле всього в трьох творах—Енеїда, Наталка Полтавка і Москаль Чарівник (невеличка Ода до кн. Куракіна не рахується). В Енеїді усе є,—казки, приказки, гри, лубочні малюнки, страва, весілля, похорон, військова справа, ліки, кохання, жіноцтво, зрада, бурсацькі вірші, філософія життя, філософія взагалі, селяне й урядники, боги й люди, рай і пекло,—усе це загорнуте і обточене в яскраве народнє слово. На цей раз Україні пощастило, що слово це було словом найбільшого, головнішого, найкращого, голосного південно-українського говору.

В ті давні віки, коли помалу вироблялась русько-українська літературна мова, одночасно йшов розвій народньої мови з одного боку в обставинах природи й життя, з другого—на підвалинах органічного фонетичного і лексичного розвою. За давні часи, як каже Стара Літопись, слов'ян „бѣ множество, сидяху по Днѣстрѣ, оли до моря, имяху обычаи свои, и законъ отецъ своих и преданья, каждо свой нравъ“. В межах самої Русі-України з протягом часу виробилось три говори, далеко не рівнозначних: 1) невеликий, нікчемний по письму північний говір в північних повітах Чернігівщини, Київщини, в Холищині, Курщині, на півночі Волині; 2) теж не дуже великий, другорядний говір карпато-руський, західний, галицький, на підгір'ях Карпат і 3) величезний по про-

сторі й численності, першорядний говір південно-український, що простягся від Дону до Карпат, захопив почасти Галичину й Буковину. В межах сього говору лежать усі краї по Дніпру, Донцю, Дністру, Кубані. Територіальним осередком південно-українського говору з'являється Полтавщина і її найблизчі сусіди—Слобожанщина й Київщина. Цьому говорові судилося стати осередком української народної словесності й українського письменства—в межах могутнього старого племені полян. В 1845 році німецький вчений Боденштедт висловився, що „українська мова є найбільш гучна й милоголосна з усіх мов слов'янських, з великими музичними завдатками. Ніде древо народної поезії не дало таких смачних овочів, ніде дух народу не відбився так яскраво й соняшно, як він відбився в піснях українських“. Цей присуд можна цілком повторити що до південного українського говору, як найкращого з усіх українських говорів. В межах цього говору записано здебільша дум, усяких пісень і в цих же межах виникла літературна мова полтавця Котляревського, харківця Квітки й київлянина Шевченка.

Котляревський, як полтавець, в своїй великій любові до України виходив із любові до свого найблизчого рідного міста й краю—Полтави і Полтавщини, що яскраво відбилось в „Наталка Полтавка“. „Наталка по всьому полтавка, Петро полтавець, та й Виборний, здається, не з другої губернії“. Такі вони, по Котляревському, гожі й хороші. Виборний каже: „От вам і полтавка, люблю за обичай“. Уся Полтавщина здається гарною, бо так на неї дивився славний письменник; він гаряче почував в своїм серці перш усього любові йому Полтаву.

под герман Котляревський сто років назад яскраво підкреслив необхідність української літератури, одночасно драми. В „Наталка Полтавка“ (1819 р.) Петро оповідає про комедію, яку він побачив в городі: „Співали московські пісні на наш лад, каже він, а що говорили—то трудно розібрати, бо сю штуку написав москаль (великорос) по нашому і дуже повивертав слова“. Виборний: „Москаль! Нічого й говорити. Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою... Нечепурно, що москаль взявся по нашому й про нас писати, не бачивши зроду края і не знавши звичаїв і повір'я нашого. Коли не піп... В цій розмові ясно відбився погляд Котляревського на літературу, як працю корисну тільки на рідному ґрунті.

полтавця

Квітка в передмові до свого першого оповідання на українській мові „Салдатецький портрет“ 1833 р. каже: „Є такі люди на світі, що з нас кепкують, говорять і пишуть, будім то з наших ніхто не втне, щоб було, як вони кажуть, і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне, і що, стало бути, по нашому опріч лайки та глузування над дурнем більш нічого не можна написати“. Квітка зовсім не згожується з цією думкою і на доказ літературного хисту українських письменників посилається на Котляревського, Артемовського-Гулака і Гребінку. „Не второпають по нашому, то і ворчать на наші книжки,—„Зачѣмъ печатать, когда никто не понимаетъ“? Гай, гай, хіба тільки світа, що у вікні? Тривайте бо, панове, не дуже сікайтесь, є ще на світі православне християнство, що вміють і люблять по нашому читати. Не усе ж для москалів (великоросів), може б треба й для нас що-небудь, щоб і ми, знаєте, не усе, а так,... де-що.... потроху..... де-чого знали, а то по вашому так ми так собі..... де нам за вами..... Гм, на здогад буряків, щоб капусти дали“...

Квітка, як харківець, в своїй любові до України виходив з добре знайомого йому Харькова, в ті часи бувшого цілком українським містом, та з найблизчої до нього Слобожанщини; навіть прозвище для себе він взяв по підгородньому своєму помешканню Основі, і драму написав про сватання на Гончарівці, тоді у підгороднім селі поблизу Основи (зараз частина самого міста), і в оповіданнях своїх часто згадує найблизчі села Липці, Водолагу і т. д...

Шевченко, яко київлянин звенигородського повіту, в своїй великій любові до України теж виходив з київського краю; через те в його словесних творах голосно лунають „свята слава“ Чигирина, образ Пресвятої в Іржавці, київські печери, частійш всього старий Дніпро.

Література Полтавщини влилась в Харківщину, далі вкупі влилась в стару полянську Київщину і в постаті Шевченка українська література пішла поруч з старим Дніпром великою культурною рікою, розливаючи світ і тепло на усі боки українського народного життя.

З легкої руки Котляревського в першій половині XIX віку українська мова пішла повіддю; наче той повнісінький став, вона пішла через лотоки, прорвала греблю, і з цього часу, здавалось, не

можно було її спинити, тим більш, що незабаром пішло до друку багато чудових народніх дум та пісень в збірниках Цертельова, Максимовича, далі виявились нові працівники—Костомаров, Метлинский. Врешті над Україною зійшло таке сонце, як Тарас Шевченко. Слово його залунало по Україні й за її кордонами. Здавалось, українська мова звернула на широкі загальні шляхи народньої просвіти; та ба!—на неї швидко були наложені міцні ланцюги й залізні кайдани нових заборон.

Міністр Валуєв в 1863 р. висловився, що „не было, вѣтъ и быть не может никакой малорусской литературы“; з того часу нечуваний на світі тягарь сорок літ давив життя українського народу й шкодив всій його просвіті. Для України zostавлено було вузеньке віконце „изящной литературы“; але цензура незабаром стала зачиняти і це віконце, а коли у неї не ставало змоги, то зараз бухала нова заборона. Так, коли українці в Києві збудували „Юго-Западный Отдѣлъ Русскаго Географическаго Общества“ і почали пильно займатись українським народознавством, то піднялись усі вороги, звели великий галас не тільки в реакційних часописах, але—такий сором—і в ліберальних; незабаром південно-західний відділ географічного товариства було скасовано, його члени були розігнані. В 1876 році вийшла нова заборона ще більш гнітюча.

Сорок років тяглися утиски. Українські книжки виходили зрідка і з великими цензурними перешкодами. Вдивовиж, що де-які ще виходили при таких тяжких обставинах. З надзвичайно великими клопотами, усяким турбуванням українці домагались якої-небудь літературної крапельки; в школі для українського слова двері щільно зачинено; тільки для театру було зроблено трохи полегкості, да й то з різними винятками.

Становище українського письменства стало неможливим. Здебільша воно мусило замовкнуту, почасти перебравось в сусідню Галичину, яка на сорок літ зробилась для нього притулком і захистом. Але було чимало шкоди від такого становища письменства в ролі біженця. Література підупала впливу місцевого галицького говору через те, що в межах Галичини йшов виключно розвій українського письменства. Галицький вплив відбився найбільш на прозових наукових річах. В додаток Галичина саме тоді дала таку художню й наукову силу, як Іван Франко, людина великого ума й серця, занадто енергійна й працьовита. Його вплив був вели-

кий в Галичині і, зрозуміло, відбився він на українським письменстві що до фонетики й лексики.

Позаяк українська література велика й значна, а галицька слабенька, галичане, яких налічують до 4 мільйонів, зрозуміли, що перед 32 мил. старого українського корінного люду їм верха не можна мати. Вони ясно зрозуміли, що їм треба наблизитись до України, і треба зазначити, що галицькі письменники, особливо найбільш талановитий Франко, почали пристосовуватися до старої української мови найбільш з того часу, коли поміж українців почалось незадоволення що до галицьких елементів літературної мови, а росіяни й так звані малороси все більш лаяли буцім то галицьку мову і гостро, вороже з неї глузували. Часто-густо на цім ґрунті будувалась ворожнеча до всього українського, і вся мова, вся культура українського народу вороже підводилась під одну покрівлю Галичини. Занадто гостро й образливо виявлена ця неприязнь, напр., в програмі якогось то таємного „Українського Республіканського Союзу“, під гучною назвою „Вільна Україна“, де прямиєнько сказано: „Языкъ галицкій, какъ непонятный украинскому народу, не можетъ имѣть мѣста ни въ учрежденіяхъ, ни въ школахъ на украинской территоріи. У. Р. С. будетъ ратовать за свой родной языкъ—языкъ Шевченка, который долженъ получить самое свободное развитіе, чтобы сдѣлаться культурнымъ языкомъ, а до тѣхъ поръ общегосударственнымъ языкомъ остается языкъ русскій...“ Чудна річ, і „родной языкъ“, і „Шевченко“, а культури нема; якісь то таємні добродії тільки ще бажують „языкъ“ виробити, залишаючись при „общегосударственномъ російскомъ языкѣ“. Мабуть, довгенько вироблятимуть вони собі „культурный языкъ“. Хай виробляють, коли припала така охота. Що до українців, то вони мусять рахуватися, що Галичина дала Україні Франка, дала Наукове Товариство ім. Шевченка, з його численними науковими виданнями, дала Львівську Просвіту, з її користними літературними виданнями. Коли там ще зробить що ново-рожденна „Вільна Україна“, а Галичина, дякуючи Огоновському, М. Грушевському, Гнатюку, Колесі, Шухевичу, Франкові, Мочульському, вже зробила багато де-чого цінного й цілком відрікатись від неї не можна і не слід.

Російську мову виробляли великі майстри—Ломоносов, Пушкін, Тургенев, українську теж великі майстри—Котляревський,

Шевченко, Коцюбинський; зараз продовжується творча робота над словом на півночі в творах Бальмонта, Горького, на півдні в творах Чупринки, Вороного, Олеся, Винниченка. Мову вироблятимуть тільки художні майстри й наукові діячі в проміннях дійсної волі на широкому просторі вільної України.

Українська літературна мова дражливе питання для сучасного українського інтелігента. Мовою преси незадоволені не тільки ті, котрі хотіли б, щоб всі писали так, як говорять в їхньому селі, або в їхньому повіті, а навіть і люди з більш широким світоглядом. Це незадоволення почасти має під собою певний ґрунт. Та, на жаль, рідко хто вміє добачити правдиву причину недостач літературної мови. Доброю відповіддю всім тим, що взагалі важко дихають на галицьких українців, запідозрюючи їх в свідомому недбалстві що до мови і в неохоті наблизити галицьку мову до мови наддніпрянської є стаття в львівськiм „Ділі“—„Скільки язикових уваг“, з якою редакція газети звертається до своїх читачів. „Мало хто вживає в Галичині, пише редакція, слово *проте* в правильнім значінню. В українській літературній мові вживається це слово виключно в значінню російського *между тѣмъ*, однакo, польського *międo to*. Для ілюстрації значіння слова „проте“ наводить Грінченко в своїм великім словарі між иншим такий приклад з народньої пісні: „Ох, я ж її вже просила, я ж її годила, *проте* злая мачуха сорочки не пила“. Тимчасом галицький український інтелігент привчився вживати слова *проте* в значінню польського *przeto* (се б то). Це веде до звичайних нісенітниць. Треба зазначити, що „Діло“ старається збутися слова *нічо*, та привчити галичан вживати слово *а* в його правильнім значінню. Завелося в Галичині, пише „Діло“, вживати слова *нічо*. Тим часом такого слова в літературній мові нема. Польське *nie* значить по українськи: *ніщо*; польське *nieczego*—по українськи *нічого*. Росповсюднене в Галичині „нічо“—це скорочене „нічого“. Отже втягати таку підрізану форму до літератури рішуче не годиться. Дуже часто вживають в Галичині теж неправильно слово *а*. За польським прикладом пишуть у нас: „між ним *а* нею“, „народня школа, *а* суспільство“ і т. ин. Це паганий полонізм. У нас вживається *а* для зазначення протиставлення, подібно як польське *lecz*. Напр.: „*nie* on, *lecz* ona poszła do miasta“ буде по українськи—„не він, *а* вона“... Зате говорить по українськи

„між ним і нею“, „народня школа і суспільство“ (подібно як в німецькій мові und), бо тут ніякого протиставлення нема, а на- наоборот
паки є сполучення.

Коли вже самі галичане дбають про те, щоб *а* вживалось у властивому йому значінню, в якому і вживають його українці, було б бажано, щоб і інші часописи, що видаються на Україні, так само пішли за прикладом „Діла“ і не писали „добро *а* роскіш“, „добро *а* користь“ і т. д., замість—„добро *і* роскіш“ та „добро *і* користь“.

Не менш влучні й інші уваги редакції: „Слів *тамтой*, *тамта* в українській літературній мові нема, а також форм *тота*, *тоті*, *сеся*, *сесі*. Є тільки *та*, *ті*, *ця*, *ці*. *Всьо* в значінню польського *вszystko*—це галицький провінціалізм, який не має місця в літературній мові. Правильна форма: *все*. *Проти* вимагає в українській мові *genetiv'a*, а не *dativ'a*. Отже проти *нього*, проти *сорогів* і т. д. Тим часом де-які галицькі українці пишуть—„проти *ньому*, проти *сорогам*“. Нема в літературній мові слів „*наколи*, *если*“.

Інтересно навести ще скільки слів, якими закінчує „Діло“ свої уваги: „При цій нагоді *ве* можемо вдержатись од зазначення, пише редакція, що ледві чи знайдеться під сонцем другий нарід з інтелігенцією, котра так недбало ставилась би до чистоти своєї літературної мови, як наше громадянство в Галичині“. З цих слів видно, що галичане самі добре розуміють хиби своєї літературної мови й раді їх усунути.

„Скільки *языкових* уваг“ в „Ділі“ цінно тим, що вказує на правдиву причину псування літературної мови. Причина та лежить, очевидно, не в тім, що хтось хоче „нахрапом“ привчити всіх до галицької мови і т. д., а в самих умовах розвитку мови. З тих же уваг бачимо, що галичане поволі наближають свою мову до літературної наддніпрянської. Нам зостається так само де в чім наблизитись до галицької літературної мови, бо на Україні часто бракує відповідних слів і ми вживаємо замість їх так звані москалізми, що неприємно вражають вухо галичан. Єдина українська літературна мова для всієї України може утворитись тільки шляхом повільним, коли ми будемо вчитись одно в одного, а не шляхом взаємних обвинувачень.

Українська мова в часописах найбільш має хиб і помилок із-за великого числа великоросійських слів і виразів через те, що

1) усі співробітники пройшли виключно російську школу, 2) що вони користувались майже виключно тільки російськими газетами, як підручним джерелом, здебільшого найкраще влаштованими по інформації московськими газетами „Русск. Слово“ і „Русск. Вѣдомости“, 3) що газетярська щоденна праця необхідно йде наспіх і її заміркованим робітникам нема часу обробляти текст, через що й трапляються часом такі чудернацькі вирази, як „дякуючи холері“, 4) газетярські трудовники повинні метушитися майже виключно поміж громадянством російським або зросійщеним. Щодо соціалістичних газет, то тут вирина страшенно важкий вплив німецької й російської партійної літератури, з її безоглядною байдужістю до усякого мистецтва і з безліччю нової фабричної, заводської, пролетарської й непролетарської термінології.

Багато невдалих слів, викованих незручно або вузько провінціяльних, здебільшого галицьких, уживається через те, що на Україні не було своєї школи, не було ознайомлення з великими народніми словесними скарбами, з народньою мовою теперішнього часу і в старовину з такими місцевими словничками народньої мови, як словарь Манжури в II т. Сборника Харьк. Истор.-филол. Общества 1890 р. (селянства Катеринославщини), з словничками в додаткові до „Основи“ 1860 й 1861 р., з словарем старої писемної української мови по рукопису XVII віку, надрукованим Павлом Житецьким в „Кіевск. Старинѣ“ 1888 р. Часто-густо вживається невдале галицьке слово тільки через те, що забули краще старе українське. Так, талановитий галицький письменник Іван Франко уживав незручне слово для назви дуель—двобій, очевидно, з німецького Zweikampf, а слідком за ним двобій став уживати харківський публіцист М. І. Міхновський в місцевому часопису „Сніп“, хоч на Україні колись був свій термін—герць—виїхати на герць, від слова грати в значінні смертної гри. Коли придивитись добре до народніх пісень, до старих і нових українських письменників, то матимем великий словарний скарб; тільки потрібно його перевіяти на решето науки, щоб усе найкраще знов повводити в школу і в життя.

Попит на словарі з примусу урядових запитаннів виклика ганебну спекуляцію. В квітні в Харькові по вулицях хлоп'ята нав'язували усім прохожим якийсь то чудернацький „Полный самоучитель украинскаго языка со словаремъ“ в 16 стор., ціною 1 карб., без імення автора. Що не слово, то брехня, і погана

брехня, складена людиною, яка й близько не була коло української мови. З 14 слів на літеру *m* тільки двоє українських, з 7 слів на літеру *f* ні одного на Україні не вживають, напр., фалуда—в'їтка (замість гілка, галузь), фанта (!?)—одежда, рихта—закон (перероблено з німец. Recht), бангох—вокзалъ (очевидно німец. Bahnhof), мандибурка (!)—картофель, товкун—рынокъ, чингаль (!)—кинжалъ, гайдамака—український революціонеръ XVIII вѣка“ (!!)). Одним словом—якась ганебна мерзота, а не „самоучитель“.

Перехід державних інституцій на українську мову велика страшенну плутанину слів і виразів в термінології. Не маючи ніякої допомоги за браком відповідних людей і книжок, кожна інституція силкується щось зробити власними силами якогонебудь випадкового чиновника, полужнавця мови, який там де-що маракує по українськи. В першу чергу треба скласти по всіх інституціях реєстрики потрібних для них технічних термінів, звернутися до Києва й просити уряд дати одноманітну для всіх відповідь, щоб одна й та ж термінологія не розроблялась по городах і селах. А уряд, мабуть, поспішить доручити це діло спеціальній комісії, яка прийме на увагу й розгляне усе, що потрібне, де-що залишить без перекладу, бо нащо перекладати такі слова, які мають міжнародне значіння і по всіх усядах уживаються однаково? Зовсім не треба. Далі комісія може де-що взяти з галицького ужитку, що вже давно там вироблено і вкорінилось, відкинувши усе, що суперечить українській мові взагалі, і нарешті придумати де-які нові терміни, відповідаючі потребам теперішнього часу. Коли пошукати добре, то знайдемо багато технічної термінології у старих українських письменників, напр., Климентія з початку XVIII в., сучасного Мазепи, особливо в його просторих віршах про ремесників—шевців, кравців, золотарів, гафарів і др., і у письменників нових, напр., у Щоголіва в його віршах „Швець“, „Кравець“, „Кѣлих“ і др., і в де-яких технічних словариках, напр., в гарно, докладно складеному Василенком „Къ вопросу о толковомъ словарѣ украинской народной терминологіи“ (в XIII т. Сборника Харьк. Ист.-филол. Общества 1902 р., стор. 59—71) і його ж в тім же томі „Опытъ толковаго словаря народной технической терминологіи по Полтавской губ.“ (ст. 139—216). В першій статі загальні думки й програма збирання відомостей, а в другій технічні терміни древоділів, кушнірів, ли-

марів, шевців, гребенників, ткачів, гончарів, рибалок, щетинників, бакалійників, назви частин хати, рослин і т. д. На перший раз уряд повинен дати загальні вказівки головним інституціям, напр., залізняцям, банкам, канцеляріям, для чого треба виробити невеличкі реєстрики, а для усіх численних останніх галузів життя повести працю повагом, не дуже поспішаючи, бо велика спішка наробить шкоди. Взагалі без сумніву прийдеться незабаром викидати багато усякого словесного сміття, яке зараз набирається в охочекомонній словотворчості, напр., нове слово сміта (великор. смѣта), яке засмічує мову, такий же паганій новий кошторис—теж сміття, бо в українській мові слов „смѣта“ й кошторис нема.

Для поширення й поліпшення літературної мови зроблені вже численні заходи, влаштовані просторі словарі—українсько-руський Грінченком, рус.-укр.—Уманцем і Спілкою, користі граматичні підручники, науково оброблені Тимченком, Кримським, Огоновським, Синявським, впорядковані комісії по українській народній термінології що до природознавства, видані програми, що і як збирати на користь науки й літератури.

Років десять тому назад, напр., у Москві в Сельско-Хозяйственном інституті склався був „Український агрономичний гурток“, який вибрав термінологичну комісію, котра звернулась до українських хліборобів, учителів і сільських інтелігентів за підмогою і просила позначити, як зветься кожна річ у полі, в хазяйстві і в природі.

Треба ухилятися від гострих суперечок за-для дріб'язкових фонетичних або лексичних відмін. У всіх слов'янських народів, у сербів, болгар, чехів, в часи відродження бували суперечки і сварки філологічного змісту, здебільшого з приводу правопису. На Україні непорозуміння з цього боку йдуть здавна. Один з головних батьків українського письменства Квітка-Основ'яненко ще в 1833 році в „Супліці до пана іздателя“ в передмові до першого свого оповідання на українській мові „Салдатський портрет“ писав: „На своїм віку видав я і таких, що як попаде нашу книжку, то переворочує її, переворочує, мов голодна беззуба собака шкоринку, котрої не вкусить, та, не розчухавши що, для чого і проти чого писано, зараз щоб аби що-небудь сказати, або чим-небудь нашого братчика занехаять, а самому похвастатися, зараз, кажу, і гукне: „кавика не там, оксія не туди, хвальш! треба наш ери. Я усе знаю і зараз побачу, де що не так.“

На ґрунті мови та правопису були письменники мученики, яких, можна сказати, зацькували в життю, напр., безсуперечно талановитий Михайло Старицький, великий трудовник рідного слова, лірик, драматурґ, перекладач західних літературних творів. В кінці життя йому судилось навіть шукати оборони в суді від ворогів українського літературного слова. В теперішній час відродження України цього письменника треба згадати з пошаною до його пам'яті, пригадавши його щирий вірш:

З напасниками нашого слова та правди і волі
Поклав я життя на боріння,
Та знайшлось і своїх необачних доволі,
Що вергали в мене каміння.
І ось я доплентавсь під ним аж до самого краю,
А все ж тут стою непохилим;
Як ляжу у яму, тоді вже згадають, я знаю,
І мене словом теплим та щирим.

Десять років тому назад проф. М. С. Грушевський дав в „Раді“ низку статтів про мову; в одній з них гін гаряче висловився проти суперечок про мову й правопис, які руйнують і без того слабі сили української інтелігенції, як в Галичині, так і на Україні. „Язикові нападки, каже М. С., суперечки, глузування йдуть здебільша від людей, далеких від українського літературного руху і ворожих йому. Ніхто не має претензії, щоб наукові книги, математичні, філологічні, були цілком приступні народові по мові. Такі речі ніде не пишуться для народу, і наша культурна мова не може бути виїмком. Книжка, призначена для народу, може обмежитися мінімумом елементів культурних; гаразом можливо зблизитися до місцевого обиходу живої мови. Але у інтелігента не повинно бути місця для локальних, провінціальних капризів. Поки народ живе, живе його мова. Ні я, ні ви, читачу, не вгадаєте, яка буде мова наша літературна й наукова, її термінологія, її правопис навіть за п'ятдесят літ, як будуть писати й говорити наші внуки. Пильнуймо своєї мови, поліпшаймо її, але не затуркуймо голови ані собі, ані людям надмірним перфекціонізмом. Довлест дневі злоба його. Дев'яносто дев'ять процентів того, що продукуємо ми тепер, сповнивши свою службу в теперішній хвилі, однаково забудеться, і що ж тут старатися про те, щоб його форма подобалася будучим поколінням, коли в тім

вони не будуть мати потреби. Те з теперішніх писань, що потрібне буде для ужитку наших правнуків, постараються вони перевести на будучий правопис і мову, перелицюють, коли воно буде потрібним для широкого ужитку. Сей труд і клопіт можемо їм полишити; не маймо претензії творити для віків, а ліпше пильнуймо свого обов'язку перед хвилию, перед її вимогами, щоб чесно сповнити його“.

Часто кажуть—„пишіть, як писав Шевченко“, наче Шевченко в проявах наукового й літературного розвою такий верстовий стовп, що по всяк час завжди на нього треба прямувати. Зовсім ґрунтовно на такі закиди якимсь відповів видатний український письменник Сергій Єфремов в „Раді“ 1913 р., що „усякому фруктові свій час: Шевченко обертася в иншій крузі слів і виразів і його лексиконі бракує підпори для наукової й публіцистичної мови в її нових завданнях і потребах. Взагалі, каже Єфремов, мови людські не алгебраїчні формули, не абстракція і не вигадка лихих чи заздрісних людей, а живий організм, що зароджається, живе, розвивається і вмирає, коли час прийде—або краще—перероджається на нові мови. І доки не вмире сама мова, дарма її вбивати й ховати. Цього не розуміють часто навіть визначні люди, хоча це давно уже установила наука, не та наука, що служить на вколішках перед сильними і в безодню пхає слабих, а та дійсна наука, що служить єдино правді й самій людськості вклоняється“. Річ йде тутечки про таких вчених, як Потебня, Корш, в наші часи академик Шахматов, імення котрих служать покрасою науки й людськості.

Сучасну українську мову не слід рахувати галицькою мовою, як то що-дня кажуть з ворожою метою. Літературна мова на Україні зараз одна українська з де-якими незначними галицькими додатками, які незабаром зробляться непомітними. Коли охота поділяти українську літературну мову на два великих відділи, то швидче можна її поділити на мову художню і мову наукову й публіцистичну. Що до першої, то, хвалить Бога, вона вже добре вироблена, барвиста, дзвінка і гучна. Що до другої, то тут треба додати чимало праці; оброблення цієї важливої мови залежить від тих обставин, які дасть нове українське життя у всіх його галузях—в наукових університетських викладах, політичних і церковних промовах, на сцені, в школі, по всіх стежках

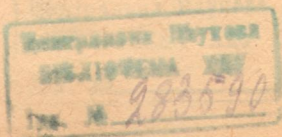

і шляхах прозової розмови і трудової літературної і наукової праці. Велика і довга робота вже почалась. Дай, Боже, для неї час і пору добру, та більш людей великого розуму і доброго бажання.

Українська літературна мова XVII в. знайшла для себе добре освідомленого і талановитого наукового робітника Павла Житецького, котрий перш в Києвск. Стар. 1888 р., а потім окремо книжкою пильно розглядив усі її особливости, найбільш головні філологічні твори того часу—Граматику Мелетія Смотрицького і Лексикон Памви Беринди. Для української літературної мови XVIII і XIX віків майже зовсім бракує наукового пояснення, як вона з протягом часу складалась. Праця, треба означити, великих труднощів уже через те, що саме в XVIII і XIX віках повиринали нові течії й влаштована була та художня віршова мова, яка робить тепер покрасу літератури, і та мова наукова й публіцистична, яку приходить тепер уживати, як тимчасову, яку дала сумна нова історія українського життя з безліччю усяких непорозуміннів і утисків.

Щоб розібратися в усіх обставинах літературної мови, як вона поліпшувалась і як вона псувалась, якими шляхами йшло поліпшення й псування, хто і наскільки доложив рук до того й другого, хто надав користи і хто пошкодив, необхідно треба ретельно переглянути різні галузі літературної мови й обставини її життя, розібратись і в фонетиці і в лексиконі, як вони проявились в віршових і в прозових творах. Не для цього гарячого часу й не для цієї маленької книжечки таке велике завдання. Але все ж таки треба хоч коротенько на невеличкому числі прикладів показати, як буйно, барвисто і швидко зростала нова українська художня мова; таким коротеньким показчиком повинні бути визначені низче в додаткові де-кілька віршів українських поетів XVIII і XIX віків.

Тоді, як в XVII в. книжна мова на Україні була зв'язана ланцюгами сухої схоластичної школи, що гостро одбилось навіть на мові такого талановитого письменника XVIII в., яким був Сковорода; тоді, як у XVII в. книжна мова на Україні ще хиталась поміж польськими й російськими впливами,—в кінці XVIII в. вона одразу з самого початку його звертає на національний шлях, що почу-

вається вже в віршах Мазепи і Климентія. Розвій, як низче буде очевидно, йде таким чином, що мало не кожний письменник, не порушаючи фонетики, додає де-що індивідуальне, що поширяє мову й надає їй нову фарбу. Так, подивившись вже на першу віршу в додаткові — на віршу гетьмана Мазепи — не можна не признати в ній нового повітря в легенькій формі її стиха, далеко кращого в порівнянні з численними віршами його попередників в XVII в. Залишаючи думку Мазепи про користь згоди між людьми взагалі, політичними діячами особливо, ту думку, яку ще в XII в. вславив невідомий талановитий автор Слова о Полку Игоря, сама легка форма вірша натяка вже на літературний поступ.

Сучасний Мазепі письменник Климентій — постать надзвичайно цікава, як з побутового боку, по його чернечему стану, так і з літературно-лінгвістичного, по його занадто багатому лексиконі. На жаль твори Климентія не мають повного видання. Відомі вони тільки по численним відривкам в просторах статтях Куліша в Русск. Бесѣдѣ 1859 р. й в Основі 1861р.; але що до Климентія, то і на відривках ясно видно, що твори його літературний скарб, досі з філологічного боку зовсім не скористований. Особливо багатий його лексикон по ремісничій і промисловій термінології на Україні на початку XVIII в. Коли придивитися тільки до просторих віршів про шевців і кравців, то вже маємо багатий словарь цих галузів ремесла.

Поруч з цими письменниками йдуть другі, часто невідомі по іменню автори інтерлюдій, вертепа, духовних віршів, які простували тим же шляхом збагачення й поширення мови. В нові часи багато знайдено цього літературного добра й почасти надруковано в наукових розвідках проф. М. Петрова й проф. Перетца. Невеличкий уламок з творів одного такого письменника, попа Некрашевича, дано низче в додаткові: узято такий уламок, який дуже наближує цього автора до вельми поширених в старі часи інтермедій і вертепної драми.

Місце Котляревського в розвої літературної мови встановлено. Ґрунтовно його звуть батьком нової літератури, але у Котляревського були попередники, діди й прадіди письменства; в цій великій родині він тільки видатний, талановитий діяч. Подібно Климентію Котляревський надзвичайно етноґрафічний, з великим знанням

народного життя. Особлива прикмета Котляревського—розумний дослід життя, що відбилось на самій мові, в її ясності й зрозумілості.

В додатку є де-що коротеньке з Шевченка, котрого, зрозуміло, неможливо оминати в розмові про розвій мови. Велика заслуга Шевченка однакова що до змісту й що до мови,—різноманітність, різнофарбність прояву великого розуму і великого серця, розроблення мови в прикладі до історії, філософії, побутового життя, усе в межах художньої творчости. Шевченко творив не для одного селянства, але теж для інтелігенції; коли було треба, він не боявся нових хоч чужих слів, напр., в „Неофітах“:

....в термах оргія. Горять
Чертоги пурпуром і златом,
Курять амфори....
Співають гимн....

Після Шевченка мова ширилась з поширенням напрямів життя й письменства,—політична в віршах Самійленка, Олеся, Франка, сатирична—в творах Михайловича, Шершня, лірична—у Манжури, Вороного, Гая, Алчевської, Мамонтова, Чупринки, епічна й побутова—у Щоголіва, Капельгородського, Глібова, Грінченка, Чернявського, філософична—у Філянського і др. Нижче в додаткові дано де-кілька яскравих зразків розвитку мови в ліричному, епічному й філософичному напрямах.

В Галичині йдуть окремі літературні течії, починаючи від старих письменників—Федьковича, Воробкевича, Устianовича, Шашкевича, Вагилевича. Треба сказати, що в сучасній галицькій письменності багато віршів, здебільшого слабеньких. Цікава їх риса—наближення до української мови й поезії, що видно на віршах Пачовського, Ленкого, Дороцького, Масляка, Маковея, Стадника, особливо у найбільш талановитого Франка.

Взагалі старі українські письменники, Котляревський, Квітка, Шевченко, ближче стояли до народу ніж пізніші. Російська школа, яку проходили старі письменники, була коротка й слабенька; вона не дуже псувала їх національне почуття. Врешті й самий народ в старі часи був далеко міцнішим по життю і по мові. Як життя, так і мова були колись більш барвистими і яскравими. Здаючись на це, мова українських письменників XIX в. соковита, ясна, яскрава і міцна, наскрізь пронизана побутовим етнографізмом. Пізнішим письменникам прийшлося працювати в далеко гірших

обставинах політичного й громадського життя, серед побільшених цензурних утисків, занепаду життя народа, поширення денаціоналізації, і все ж таки нові письменники проклали нові стежки, поширили старі завдання й посунули розвиток мови в нових напрямках, епічним (Щоголів, Леся Українка), ліричним (Чупринка, Вороний), політичним (Олесь), філософичним (Кримський, Філянський).

Прозова художня мова далеко більш одноманітна, ніж віршова. Як направив її талановитий знавець Квітка в 30—40 роках, так вона і йде з невеличкими одмінами—здебільшого у Коцюбинського, Франка, Яворницького, Хоткевича.

В художній прозовій творчості виявляється цікавий паралелізм з російським художнім письменством, напр., в значній мірі Максиму Горькому на Україні відповідає Винниченко, Короленку—Коцюбинський, Чехову—Модест Левицький. Прозову мову в значінні художнього оброблення в значній мірі посунув Коцюбинський, додавши їй багато м'якого почуття, напр., в чудовім по красі оповіданні „Лялечка“.

Головні наукові розвідки про українську літературну мову.

1. *А. Шахматов*, Краткій очеркъ исторіи малорусскаго языка, в „Украинск. народі“ ст. 664—707.

2. *О. Богумил і Павло Житецький*, Начерк історії літературної української мови до Котляревського, в „Україні“ 1914, II, 7—28.

3. *П. Житецький*, Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія, 1875.

4. *П. Житецький*, Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII и XVIII в., I, 1889.

5. *А. Крымскій*, Украинская грамматика, I—II, 1908.

6. *Ogonowski*, Studien auf dem Gehiete der ruthenischen Sprache, 1880.

7. *Потебня*, Замятки о малорусскомъ нарѣчіи, 1871.

8. *Тимченко*, Українська граматика, 1907.

9. *Михальчук*, Что такое малорусская рѣчь, въ 9 кн. Кіевск. Стар. 1899.

10. *Михальчук*, Малор. яз., въ VII т. „Трудовъ этногр. стат. еспед. въ С.-З. край“.

11. *Дурного, Соколовъ и Ушаковъ*, Опытъ діалектологич. карты, 1915.

12. *Огієнко*, Двійне число в укр. мові, 1910.

ДОДАТОК.

Зразки літературної мови в поетичних творах
XVIII—XX віків.

О Г Л А В.

Гетьман Мазепа. Чернець Климентій. Некрашевич. Сковорода. Котляревський. Шевченко. Щоголів. Руданський. Манжура. Кримський. Чупринка Вороний. Філянський. Олесь. Франко.

Гетьман Мазепа.

Всі покою щире прагнуть,
А не в єден гуж тягнуть,
Той направо, той наліво,
А всі браття, тото й диво.
Немаш любви, немаш згоди,
Від Жовтої взявши Води.
През незгоду всі пропали,
Самі себе звосвали.
Ей, братища, пора знати,
І речами керувати.
На корабель поглядімо:
Много людей полічімо,
Однак стирник сам керуєт,
Сам корабель управуєт.
Пчілка бідна матку маєт,
І оноє послухаст.
Жалься, Боже, України,

Що не вкупі маєт сини.

. . . . .

. . . . .

Ей, панове генерали,
Чому есте так оспалі,
І ви, панство полковники,
Без жадної політики,
Возьмітеся всі за руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти,
Нуте врагів, нуте бити.
Самопали набувайте,
Острих шабель добувайте.
А за віру хоч умірте
І вольностей бороніте,
Нехай вічна буде слава,
Що през шаблю маєм права.

Вірш приложений Кочубеєм в його доносі царю Петру на Мазепу, що підкреслює його належність Мазепі, не кому иншому. Для свого часу вірш складено просто і ясно.

Чернець Климентій (Зіновіїв син).

О школярах, дрова крадущих, і о школі.

Школа—церковний угол: так ся називает,
Бо ж церковних набоженьств дітей навчаєт,
І що в церкві правят, то в школі знайдуєт,
А безчиннів жадних в ній нігди не знайдуєт,
Бо мовлять: „школа всяким странным єсть дом вольний“,
Але єднакже, праве он не єсть свавольний,
І причетниками теж школярі ся іменують,
Поневаж церкві святої щире услугують,
А що часом вкрадуть дров, що не міють где взять,
Міщани і селяни не хотять купувать,
А знаю, щоб тим ділом люди не згрішили,
Иж би когда на який возок ся зложили,
Годилобся церковним слугам то вчинити...

О ратаях, або теж о пашущих землю людях.

Над всі ремесла потрібнішое подобно
Пахарство, же тоє всему світу вигодно,
Бо хоч би хто срібло і золото міг робити,
А не маючи хліба, золота не вкусити...

Некрасевич.

Сповідь (1779 року).

Піп до жінки: „Говори, что ти согрѣшила,
Чим случайно и когда Бога оскорбила,
Различніи суть грѣхи многи и велики,
Коім повинні всі жони і чоловіки,
Іздила ль когда вездѣ ворожки искати,
Щастливое мѣсто знать для постройки хати,
Шутки кошунныя ль ти на весіллях творила,
Иль і больше чім, скажи, ти грѣшила?

Жінка: „Ні, отченьку, я чесна і роду не такого,
Як иншее буває матки і отця злого,
А мене бо научили отець мій і мати

Колядовок і щедровок Бога зухвалати,
Говію я що-року, п'ятюнку шаную,
Не їм, не п'ю, не роблю до вечера в тую,
От бризнуло на губу, як сир відкидала,
Чого я не робила, весь рот полоскала...

Ярмарок.

(Селянин хитрує й продає сліпі воли).

- Хвесько. Коли каш, дак кай, та і будем сватами,
Нехай таки ще родні прибуде між нами.
- Хвилон. Ну, вступи за повшнадцять, дак буду платити.
Коли б тільки годились у плузі робити.
- Хвесько. Куме, слухай, з моїх рук щастя тобі буде,
Вони дуже робочі, нехай скажуть люди.
- Хвилон. Спасибу ж тобі, куме; нумо ж пий горілку,
Та ще треба ж землею стерти волам спинку,
Випий же, свату, до дна, щоб воли орали.
- Хвесько. Оттак свату, в гору хвись, щоб тобі брикали. *(Бризка до гори з чарки).*

Вірші Климентія й Некрашевича ясно виявляють великий вплив народної мови і побуту на українську літературу о половині XVIII в., той просторий шлях народнього слова, яким незабаром пішов Котляревський.

Григорій Сковорода († 1794 р.).

Ой ты, птычко желтобоко,
Не кладь гнѣзда высоко!
Клады на зеленой травкѣ
На молоденькой муравкѣ.
От ястреб над головою,
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кровью
От, от когти он острит..

На что ж мнѣ замышляти,
Что в селѣ родила мати?
Нехай у тѣхъ мозок рвется,
Кто високо в гору дмется,
А я буду себѣ тихо
Коротаты милый вѣк,
Так мѣнет меня все лихо,
Счастлив буду человек.

* * *

О, селянській милій, любій мій покою,
Всякій печали лишений!
О, источників шум, журчащих водою,

О, лѣс темный, прохлажденный...
 О, мой столик (обід) милый, ни скуп, ни излишний,
 Стравами сельскими набраній...
 Что сином с батьком, наспѣвшим з орання
 Сама варит мати в домѣ!
 О, бібліотеко, ты моя избранна,
 О, немвогим книги чтомы...
 Мнѣ судьбина дала грунт убогій
 І от муз чистых греческих немного
 Духа напитись и пренебрегаты мір сей проклятый...

Що до мови Сковороди в його віршах, то для свого часу, кінця XVIII в., вона була кроком наперед відносно полішення. Значно зросійщена і книжна, вона в порівнянні з прозовими філософичними трактатами того ж Сковороди зверта увагу простотою, ясністю й зрозумілістю. Пізніші українські письменники, особливо Шевченко, мабуть користувались майже виключно віршами Сковороди.

Котляревський.

Еней.

Еней був парубок моторний	Зробили з неї скирту гною,
І хлопець, хоть куди козак,	Він, взявши торбу, тягу дав;
Удавсь на всеє зле проворний,	Забравши де-яких Троянців,
Завзятійший від всіх бурлак.	Осмалених як гиря ланців,
Но Греки, як спаливши Трою,	П'ятами з Трої наживав.

Бенкет.

Троянці повклали шальовки соснові,	Лемішки і куліш глитали,
Кругом наставили мисок	І брагу кухликом тягли,
І страву всякую без мови	Та і горілочку хлитали,
В голодний клали все куток.	На силу із-за столу встали,
Тут з салом галущки лигали,	І спати послі всі лягли.

Жінки.

Коли жінки де замішались	Та пхикання ще додадуть,
І їм ворочати дадуть,	Прощайсь на-вік тоді з порядком,
Коли з розказами втаскались,	Пішло все к чорту неоглядком:

Жінки поставлять на своє!
А що ж—не так тепер буває
Проміж жінками і у нас?
Коли чого спросити має,
То добре відгадає час
І к чоловіку пригніздиться,

Прищуплять, приголублять,
Цілує, гладить, лоскотить,
І всі сугави розшрубуює,
І мізком так завередує,
Що цей для жінки все творить.

В о р о ж б и т.

Один з Троянської громади,
Насупившись, все мовчав,
І дослухавшись до поради,
Ціпком все землю колупав.
Се був пройдисвіт і непевний,
Усім відьмам родич кривний,
Упир і знахар ворожбит,
Умів і трястю відшептати,
І кров християнську замовляти,
І добре знав греблі гатить,

Бував і в Шльонському з волами,
Не раз ходив за сіллю в Крим,
Тарані торгував возами,
Всі чумаки братались з ним.
Він так здавався і пікчемний,
Слова так сипав як горох,
Уже в чім, бач, порахувати,
Що розказати йому вже дати,
Ні в чім не був страхополох.

Козацькі пісні.

Гребці і весла положили,
Та сидя люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних, запорожських...
Про Сагайдачного співали,
Либонь співали і про Січ,
Як в пікінери набірали,

Як мандрував козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора проводила в поход;
Як під Бендер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год...

Т. Г. Шевченко.

П е р е б е н д я.

Перебендя, старий, сліпий,
Хто ж його не знає,
Він усюди вештається,
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають,
І дякують люди,

Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить,
По-під тинню сіромаха
І днює і ночує.
Нема йому в світі хати,
Недоли жартує

Над старою головою,
А йому й байдуже,
Сяде собі заспіває
„Ой не шуми, луже,“

Заспіває та й згадає,
Що він сиротина.
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тинем....

* * *

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щечече Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є,
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно почує, де воно встає.
Послухав моря, що воно говорить,
Спита чорну гору, чого ти німа,
І знову на небо, бо на землі горе.....

В е ч і р.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сем'я вечерея коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих...

Д о б р е с е р ц е.

Буває, иноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий,
І заспіває, як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря молодість його

Витає весело над ним.
Що ж се зробилося з старим?
Чого зрадів отсе? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь кому зробити,
А що ж як зробити? Добре жить
Тому, чия душа і дума

Добро навчилися робить.
Не раз такому любо стане;
Не раз барвінком зацвіте;
Оттак буває в темну яму

Святе сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

Д о л я.

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою-
Сіромі стала. Ти взяла
Мене маленького за руку
І в школу хлопця відвела
До п'яного дяка в науку.
„Учися, серденько, колись
З нас будуть люди,“ ти сказала,
А я послухав і учивсь,

І вивчився. А ти збрехала!
Які з нас люди? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя,
Мій друже вбогий, не лукавий,
Ходімо далше. Далше слава,
А слава заповідь моя.....

Я. І. Щ о г о л і в.

Як. Ів. Щоголів род. в Охтирці в 1824 році, помер і похований в Харківі в 1898 р. В його віршах українська мова, як чудовий пензель, влучно малює дорогу для автора природу рідного краю.

С т е п.

Іду шляхом: сонце сяє,
Вітер з травами говоре,
Передо мною і за мною
Степ колишеться, як море.
А затихне вітер буйний,
Степ, мов камінь не двигнеться
І, як килимом багатим,
Ввесь клітками убереться.
Он нагнулась тирса біла,
Звіробой скрутив стебельці,

Червоніє материнка,
Як зірки, горять козельці.
Крикнув перепел в ярочку,
Стрепет приснув над тернами,
По кущах між березою
Ходять дрохви табунами.
Тихо веюди, тільки де-де
Вітерочок пронесеться,
Та на землю із-під неба
Пісня жаворонка летиться....

З и м о в и й в е ч і р.

Вечеріє і темніє,
По землі лягає мла,
І не зійде срібний місяць,

Хмара землю залягла.
Хухни ти, моя дружинко,
У віконечко на скло:

Подивись, як замітає
Сніг і церкву і село.
Він подме і нашу хату,
І по стрісі до труби,
І широкі та високі
Понамітує горби.
Стане холодно на дворі,
І біда тому, кого
Хуртовина в чистім полі

Та застане одного.
Тільки ти, моя голубко,
Не журись, що зайде ніч:
Я внесу соломи, хмизу,
Затоплю у хаті піч...
Затріщить сира ліщина,
Розгориться, запала,
І нехай тоді на дворі
Свище вітер, пада мла...

К е л и х.

Сницеру дана урочна робота:
Взяв він уламок од чистого злота
І для бенкетів запевне веселих
Викував сутий і хупавий келих.
Глибоко карбами грані обводив,
Паростки й листя по стінках виводив,
Грони родзинок розкидав усюди,—
Каже: іди тепер, келих мій, в люди!
Дно твоє, келих, глибоке і чисте,
Блище і сяє, як кубло огнисте;
Грони родзинок заледві не дишуть,
Паростки листям прозірним колишуть.
Гонор великий, велика й шаноба
Бучній утворі запевне подоба:
Сяючи йшов по бенкетах веселих
З чистого золота кований келих.

. . . . .

Зразковий вірш по силі й виразності стиха. В мові нема „кованости“, хоч самий вірш і здається викованим; але це дарма, бо усяка поезія, усяке мистецтво мають свою викованість.

К л и м е н т о в и м л и н и.

Коли поїдеш навпростець	То вбачиш бір. Проміж старимп
З Охтирки пісками важкими,	Людьми ніхто тепер тобі
Через Гусинку в Тростянець,	Того не зможе доказати,

З якої й наближно доби
Лічить годи йому почати.
А чутка й досі ще жива,
Що лісу тут стояла сила,
Ще і тоді, як татарва
У нас з кибиткати ходила;
В бору плодились кабани,
Ведмідь і сарна прудконога,
Тепер зісталися одні
Вовки та зайці, більш нічого.
Тетеря й рябчик, що колись

Було і ліку їм не знали,
Як мир намножився, кудись
У инний край позалітали.
А бір стоїть, як і стояв,
Стоїть, нікуди не двигнеться.
І мох коріння послував,
І, як лилося, Ворскло лється.
На йому ще з старовини,
Уперши в дно свою державу,
Гудуть Климентови млини
І літо й зиму, без угаву...

Степан Руданський.

Треба всюди приятеля.

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка икона,
Всюди наліпила.
Іще пара остається,
Де їх приліпити?
— Ага, каже, пошукаю
Святого Микити!
Найшла баба і Микиту:
Святий чорта ціпить (б'є).
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить.

Видять люде й розважають,
Щоб там не ліпила:
„Що ти, бабо, кажуть, робиш?
Та ж то вража сила!“
Але баба обернулась:
— Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Що по смерті буде:
Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати.

Гей, бики!

Та гей, бики! Чого ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи леміша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед, бики! Бадилля зсохло,
Самі валяться будяки,
А чересло, леміш нові,
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! З'оремо поле,
Посієм ярос зерно,
А спаде дощик, незабаром
З землі пробудеться воно,
Пробудеться і на світ гляне,
І, як дівочії вінки,
Зазеленіють наші ниви,
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обіллє золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.

І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки.
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

В творах Руданського поширюється реальне значіння літературної мови й збагачення її великим числом узятих автором з народньої словесности слів, виразів і мотивів суто народнього змісту.

А. Є. Кримський.

А. Є. Кримський, професор арабської мови в Московському Лазаревському інституті східних мов, родом з Київщини, Звенигородського повіту, земляк Шевченка. Його вірші „Пальмове гілля“, написані в часи пробування в Сирії в Бейруті в 1901 р., роблять гарне вражіння по міцному стиху. Мова влучно пристосована до виразу східньої природи. В творах д. Кримського вона виразна й гнучка,—ознака значного розвитку мови.

Самотю на чужині.

Ох, арабські фоліянти,
Вже не сила вас читати,
Бо роскинувсь сад запашний
Під вікном моєї хати.
Відведу від книжки очі,
Під вікном ростуть банани,
Шелестять високі пальми,
Мирти, фіґи і платани.
Є й миґдаль яснозелений,
Єсть і сивая маслина,
І акація рожева,
І смолиста кедрина.
Підійду я до віконця,
Пахнуть рожі й базилики,
Туберози і фіялки,
Й наркотичні гвоздики.
І нудьга, немов гадюка,
Обгортається круг серця,

Сам не знаю, звідки смуток
І куди ж то серце рветься..
Ні, я знаю, чом нудьгую,
Ні, я знаю, звідки сум:
То розлука, зла гадюка,
Вся причина чорних дум.
Де ви, де ви, милі други,
Чом тепер вас тут нема?
А без вас розкішний південь
За-для мене мов тюрма...
Горді пальми, думні лаври,
Манячливий кипарис,
Океан тропичних квітів,
Ще й цвіте цитринний ліс.
Я хитнувся, бо наче впився
З аромату тих квіток,
Аж погляну, коло пальми
Простий житній колосок...

„Гей, земляче“, шепче колос,	Знову серце заболіло,
Похилявшись на стебло,	Знов уцерьт набігло горя;
„Ми чужі для цього краю,	Я пішов собі із міста
Що ж сюди нас принесло?“.	На безлюдний беріг моря...

„Гей, земляче“, шепче колос,	Знову серце заболіло,
Похилявшись на стебло,	Знов уцерьт набігло горя;
„Ми чужі для цього краю,	Я пішов собі із міста
Що ж сюди нас принесло?“.	На безлюдний беріг моря...

І в а н М а н ж у р а.

Великдень.

Христос воскрес! Христос
                        воскрес!
Лунає в селах і з небес.
Любують янгольські очі
На те, як раді ції ночі,
Із-під небесної імлі
На землю зорі мов зішли...
Бо де не церква—там від
                        брами

Її святої, як зірками
По селах вкрились вулички...
То ж не зірки, а свічечки,
Що люди добрі посвітили
По-над пасками і освятили
Той Божий дар, та це веселі
Несуть до рідної оселі,
Де жде мала їх дітвора.
Весела, радісна пора!

Д і л е ї.

У пишних палатах якогось магната
Роскішні лілеї цвіли.
Їх люди здалека, де вихор та спека,
На вітих собі завезли.

Любують їх очі веселі дівочі,

А часом і хмурий магнат

На них як погляне, нудьга ураз тоне

І пруг на чолі вже не знать.

Оттак вони пишні, усякому втішні

Мир в серце любівне подають,

А люди не знають і гадки не мають,

Як слюзи в ночі вони ллють.

Чого ж то їм шкода? Адже ж і урода,

І росквіт, і шана їм є.

Нелюба їм шана у гордого пана,

Ім краще убоге своє.

Ім краще у бідній країні їх рідній

За панську ту ласку здались
І спека пекуча, і вихор летючий,
Що їх опалали колись....

В творах Манжури мова зажива де-що нове з боку збільшення впливів серця, м'якого почуття, щирости й гуманізму.

Грицько Чупринка.

Численні вірші сучасного поета Г. Чупринки—значний крок наперед що до художнього оброблення літературної мови. Вони визначаються великою полегкістю стиха й тонкими рисами зовнішньої форми. Чупринка—це Бальмонт українського письменства.

Д о м і с я ц я .

Виглянь, вийди,	На поляни	Моїй парі
Срібновидий	Кинь ласкавий	В очі блисни.
Місяченьку!	Блиск яскравий,	Хай коханням,
Загорися,	Світ срібляний.	Спочуванням
Підберися	Глянь в садочок,	Грають очі.
Височенько.	Мій куточок	Хай їй сниться,
На облоги,	Беззахистний,	Що здійсниться
На дороги,	Із-за хмари	Сон дівочий.

С т е п .

Степ. Спадає, мов полуда,	Світ... В повітрі летється легко
Ночи тьмяная китайка;	Жайворонка спів надхнений.
Над квітками білогруда	Сяє. Сходить десь далеко
Плаче чайка.	Шар огнений.

Х м а р к и .

Линуть, плинуть	Тануть, в'януть думи чорні,
Хмарки літні,	Мов малюнки ілюзорні,
Хмарки радісні блакитні,	Разпливаються і тліють,
Роспливаючись в повітрі,	В саяві соняшнім блідніють,
Сяйвом, золотом оточені,	Разом з хмароньками літніми
Линуть, плинуть,	Тануть, в'януть,
Поки згинуть позолочені.	Поки стануть непомітними...

С т р у н к и.

Звуки струн моїх дріжать,	З ними хочеться ридать
В стіни, в вікна б'ються градом,	І безмежно веселитись,
То каскадом водоспадом	В полі з вихрами носитись,
Набіжать і відбіжать.	Все однять і все оддать...

М е м е н т о!

Я створив свою пожежу	Ти почувш давні звуки,
Миліонами огнів;	Як сконає твій співець,
Я для тебе обмежу	В шумі гаю, в цвіті луків,
В ніжних ласках,	В водах чистих
В співах-казках	Проміністих,
Далечинь веселих днів,	В грі закоханих сердець.
Щоб жила ти серцем чулим,	Тут непевні наші межі,
Як піду я в царство тьми,	Де вбивають завше дух,—
Тим прожитим, тим минулим	Так не бійся ти пожежі,
Чистим, ніжним	Шуму, грому,
Дивовижним,	Льодолому,
Що у-двох створили ми.	Ураганів, заверюх.
Я спишу на-віки віки	Я палаю в білім гарті
На скрижалях світових	Миліонами огнів
Щастя, муки, дні великі,	І лишу тобі на варті
Що минули,	В дзвонах, в шумах,
Потонули	В ясних думах
В наших нетрях життьових.	Всі чуття прожитих днів.

С в я т о в е с н и.

Поле. Гай. Синіють луки.	Буйним вихрем закручу!
Манить погляд небосхил.	Небо. Вітер. Степ без краю...
Як музично грають звуки	П'ю повітря і мовчу!
Над розливом творчих сил!	Десь далеко передзвоном,
Світ палає. Мир тріпоче.	Чистим дробом, тон за тоном
Десь ударив перший грім!	Ллються радісно пісні
Небо гимнами грюкаче	Поле, бором,
Буйним силам молодим.	Вільним хором
Де ти, горе! Все здолаю,	Линуть гимни голосні.

В царстві саява, блиску, вроди	І роями
Гармонійно плещуть води,	Над гаями
Пишно проліски цвітуть	Перші вістники гудуть.

П о е з і я п р и р о д и.

Зірка в темнім небосхилі,	Вітер дужий на просторі,
Рожа повна на могилі,	Хвилі вільні в синім морі,
В пітьмі десь огні—	Сонце, ясні дні—
З'явища прекрасні,	З'явища величні,
Але все ж сумні,	З'явища міцні,
Сироти безчасні,	З'явища довічні
Ви рідня мені.	Теж рідня мені.

М и к о л а В о р о н и й.

Поруч з Чупринкою М. Вороний майстер в віршах що до полегкості й гнучкості стиха. Одночасно подекуди у нього вирина глибоке почуття.

Н а о з е р і.

Верболозом, осокою	Усміхаються і линуть,
Молодою	Ніби гинуть,
Плесо озера ясне	У прозорій глибині.
Огорнулося і сяє,	Так в душі моїй спокійній,
Виграває	Тихо-мрійній,
В саяві сонця, мов шкляне.	Образ любий твій встає
І пливуть по ньому хмари,	І небесною красою,
Мов примари,	Чистотою,
Сніжні, білі, осяйні,	Вабить серденько мов.

Л е г е н д а.

Дівчину вродливу юнак покохав,
Дорожче від неї у світі не мав.
Ой, леле, у світі не мав.
І клявся, божився, що любить її
Над сонце, над місяць, над зорі ясні.
Ой, леле, над зорі ясні.
„Тебе я кохаю, за тебе умру,

Віддам за' кохання і неньку стару“.

Ой, леле, і неньку стару.

А мила його не боялась гріха,
Була, як гадюка, зрадлива й лиха.

Ой, леле, зрадлива й лиха.

Всміхнулась лукаво і каже йому:
„Не вірю, козаче, кохання твому.

Ой, леле, кохання твому.

Як справді кохаєш, як вірний єси,
Мені серце неньки живе принеси“.

Ой, леле, живе принеси.

Юнак мов стерявся, не їв і не спав,
Три дні і три ночі він десь пропадає.

Ой, леле, він десь пропадає.

І стався о півночі лютий злочин:
Мов кат, витав серце у матері син.

Ой, леле, у матері син.

І знову до милої з серцем в руках
Побіг, як скажений, гонив його жах.

Ой, леле, гонив його жах.

Ось, ось добігає, не чуючи ніг,
Та раптом спіткнувся і впав на поріг.

Ой, леле, і впав на поріг.

І серденько неньчине кров'ю стекло
І ніжно від жалю воно прорекло.

Ой, леле, воно прорекло.

В останнє озгалося до сина в ту мить:
„Мій любий, ти впав, чи тебе не болять?“.

Ой, леле, тебе не болять.

М. Ф і л я н с ь к и й.

Н а д в е ч і р.

Благословляю кожен раз	Небес вечірній омофор,
Вечірній тихий ясний час,	Струн серця тихий перебор
Зорі вечірньої привіт	І жду, щоб погляд мій погас
Над пишним лоном пишних віт,	В вечірній тихий ясний час.

М е м е н т о.

За миттю мить, за годом год,	Ні мліть, ні слухать, ні ридать.
І тлін несе за родом род....	І все, що серцем нашим лине,—
Не перезорять в небі зорі,	Давно було і знову згине,
Не переллються води в море,	І візьме тлін останній слід
Не перестане серце ждять,	Того, що мріє в лонах літ...

В с ь о м у с в і й ч а с.

Свій час—на сон весінніх чар,	І час весілля, і час кохання,
Свій час—на саван тяжких мар,	І туги, і муки, і ридання.
І квітам сонним—час роси,	І серцю час німих усад,
І час їх пишної краси.	І згадаєм—літ минулих ряд.
І час цвісти і одцвітати	І пеленає сонця світ
І в наві зерном проростати!	І труд землі, і голос літ...
І свій на розкіш час руїн,	І що в свій час іде—то все
І час на славу, час на тлін,	Красу таємну несе.

Г е н і й д а в н і х л і т.

І мариться мені, що там, де обрій сходить,
І землю кутає таємна пелена...
Виноситься з землі хвали і пісні храм,
Виноситься з землі натхненною рукою
Незнаємих висот незнаємих богам...
І втихне сонця світ. І сяйва діамантів
Закриють дня красу. І ключ я свій візьму
І розгорну я літ колишніх фоліанти
І серцем ввесь ввійду в таємну їх пітьму....
І геній давніх літ в душі моїй вітає,
Не чуть ні галасу земного, ні юрби,
Горить моє чоло, і серце замірає,
І уст його огонь я чую на собі.

Тут мова приладналась і стала таємною музикою тонісеньких почувань чужого серця. Вірш хвилює легко, ритмічно й витворює такий містичний настрій, коли чути шепотіння таємного генія давніх літ. Таким чином на творах Філянського, на його мові можна побачити, як виразно пристосовано в останні часи українське

літературне слово до м'якої задуми філософичного світогляду. В цім напрямі після Сковороди значний успіх зробив Шевченко (напр. в „Перебендя“ і инш. задумливих віршах). Після Шевченка крок наперед в творах Філянського.

О л е с ь.

Вірші Олеся й Франка удачливо пристосовані до політичного життя.

У к р а ї н а.

На цвинтар сумно не ідїть,	Вона жива,
В жалобі не ридайте,	Вона співа,
Погляньте в гору на блакїть	Чого ж ви всі в задумі?
І в нїй весну пізнайте.	Кохайтесь в ріднім шумі.
Весна летить,	Кохайтесь в шумі чарівнім,
Весна шумить,	Душею роздвітайте,
Розвійте чорні думи,	Несїть квітки й любистки в дїм
Ловїть весняні шуми.	І лави застеляйте.
Народ не вмер, народ живе,	Розвійте сум
Хвилює по руїні,	І пийте шум,
І мова плеще і плыве	І ждїть ясної долі,
Річками по Вкраїні.	Що рве колосся в полі.

* * *

Хїба не бачите, що небо голубіє,
Що сонце ранками всміхається ніжнїш,
Що вся земля в якїмсь чеканнї дивнїм мліє
І легче дихає і дивиться яснїш?
Хїба не чуєте, що вітри шепочуть,
Як з зітханнїями зливається їх смїх?...
Хїба не чуєте, як голуби туркочуть,
Як каплї котяться і падають із стрїх?
Хїба не вірите, що скоро день засвіте,
Що сонце наше вже з-за обрїю встає,
Що хїд його спинить ніщо не може в світї,
І цвіту нашого ніщо вже не уб'є?

* * *

Сніг в гаю... але весною
Розвивається гай.
Може долею ясною
Зацвіте і мій край.
В небі мла, а сонце гляне,
І мла ростане вмить.
Може і мій народ повстане
І скрикне: „будем жить!“
Сон... але всю землю збуде
Жайворон гінець.
Може й ти, мій сонний люде,
Знайдеш сну кінець.

На обличчю рабство, туга,
Безпросвітня мла.
Де ж твердиня твого духа,
Вільного орла?
Як вулкан стоїш ти згаслий,
Але чую я,
Що в душі твоїй нещасній
Море ще огня.
Вірю я, що не схороне
Сам себе мій край,
І кричу: „О, мій Самсоне,
Пути розривай!“

Ф р а н к о.

Іван Яковл. Франко—талановитий галицький вчений, поет і публіцист. В своїх вельми численних творах він зробив великий крок до наближення галицької літературної мови до української. Хоч в його прозових творах ще багато галицьких окремостей, особливо в наукових розвідках, де необхідно рахуватися з галицькою термінологією, в поезії Франко майже цілком перейшов на суто український ґрунт і затвердив міцно українську літературу в Галичині.

К а м е н я р і.

Я бачив дивний сон: немов передо мною
Безмірна та пуста і дика площина,
А я прикований ланцем залізним стою
Під височезною гранітною скалою.
А далі тисячі таких самих, як я...
У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори, мов грім, гремить:
„Лупайте цю скалу, нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас зносить труд, і спрагу, і голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити“.
І всі ми, як один, підняли в гору руки,
І тисячі молотів о камінь загуло

І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали. Ми з силою роспуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло..
І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яти в людей за цей кровавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та прорівняєм всюди.
Та слави людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі,
На шляху поступу ми лиш каменярі...

Т е п е р і ш н я м о в а.

В 1902 р. якийсь то поганенький публіциста москвофил Антошка в галицькому виданні „Галичанинъ“ надрукував статтю „Тщетная работа сепаратистовъ“, в якій ганьбив свою материнську українську мову, як несамотійний і некультурний діалект. Франко одповів йому такою гострою й міцною поезією:

Діалект, чи самотійна мова?—
Найпущіше в світі це питання.
Миліонам треба цього слова,
І гріхом усяке тут хитання.
Миліонам треба світла, волі,
Треба вжити, як їх добиваться.
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі,
Нам в Параски ласки дожидаться?
Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити мусиш,
То чи ждеш, поки срібну ложку купиш,
Чи береш букову, що він має?
Як твоя у річці тоне мати
І кричить—„Ратуї мене, Антошку!“
Будеш ти, чи гарний човен ждати,
Чи їй кинеш першу ліпшу дошку?
Зви це діалектом, зви жаргоном
Тую дошку, ту букову ложку,
А вона луває відгомоном
В миліонах сердець живих, Антошку!

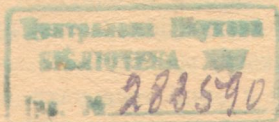

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща,—
Поки служить матері в пригоді,
То вона культурі не пропаща.

Хоч в сусіда там пиха багачка
У порфірі сяє та в атласі,—
На чуже багатство ми не ласі,—
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,
Збагатить нас труд на рідній ниві,
В діалекті, чи хоч би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі.

Діалект! а ми його напишем
Міцю духа і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

БІБЛІОТЕКА ПО ПРИРОДОЗНАВСТВУ

під ред. проф. В. І. ТАЛІЄВА.

«Растительный міръ Украины и смежныхъ мѣстностей» —
Проф. В. И. Талієва.

«Птицы — друзья человѣка» — Г. А. Брызгаліна.

«Ископаемая богатства Украины» — прив.-доц. А. С. Ое-
доровскаго.

«Природа и населеніе Слободской Украины, Харьков г.»
Пособіе по родиновѣдѣнію. Въ составленіи принимаютъ
участіе прив.-доц. А. С. Оедоровскій, Д. К. Педаевъ,
В. Г. Аверинъ, проф. В. И. Талієвъ и др.

«Животный міръ Украины и смежныхъ мѣстностей» —
ч. I. Позвоночныя, ч. II. Безпозвоночныя. Принимаютъ
участіе проф. А. М. Никольскій, В. Г. Аверинъ, проф.
П. П. Сумскихъ и др.

ШКІЛЬНА Й ПОЗАШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА

під ред. Д. Г. ПАНАДІАДІ. Співредактор по українських
підручниках О. Н. СИНЯВСЬКИЙ.

«Хрестоматія по українській літературі». Для народніх вчи-
тель. шкіл учительських та середніх і для самоосвіти
(у двох частинах). — Зложили: проф М Ф Сумцов і
М. А. Плевако при участі проф Д. І. Багалія.

Г. М. Хоткевич — «Шкільний український словник» (орфо-
графічний і пояснюючий).

О. Н. Синявський — «Короткий нарис української мови» (з лек-
цій, читаних на учительських курсах), 2 е видання.

О. Н. Синявський — «Вчимося писати» (початкова наука письма
у школі й дома).

Проф. М. Н. Соболевъ — «Очерки политической экономіи»
(пособіе для кооперативныхъ шкілъ и курсовъ).

Проф. А. Н. Анцыферовъ — «Кредитная кооперація» (пособіе
для кооперативныхъ шкілъ и курсовъ).

Проф. А. И. Челинцевъ — «Сельско-хозяйственная кооперація»
(пособіе для кооперативныхъ шкілъ и курсовъ).

Н. А. Классенъ — «Товаровѣдѣніе» (пособіе для кооператив-
ныхъ шкілъ и курсовъ).

М. Ф. Крамаревскій — «Методы и задачи инструкторской
дѣятельности по кредитной коопераціи» (пособіе для
кооперативныхъ шкілъ и курсовъ).

Н. П. Дашевскій — «Русская хрестоматія для начальной школы»
часть I и II (новое правописаніе).

Н. П. Дашевскій — «Начатки грамматики русскаго языка для
начальной школы (новое правописаніе).

Н. П. Дашевскій — «Русский букварь» (новое правописаніе).

Проф. В. Я. Данилевскій и А. А. Богомоловъ — «Народный
Домъ, его задачи и общественное значеніе».

Сборникъ статей по внѣшкольному образованію, состав-
лений комиссіей при Харьковскомъ О-вѣ Грамотности.

И. М. Хоткевичъ — «Русско-украинскій дѣловой словарь».